

דער היינטיקער לייענער און די יידישע ביבליאטעק

Den nutida läsaren och det judiska biblioteket

Som alla språk är jiddisch en spegel av en specifik kultur i en viss tid. I vissa fromma kretsar är *mameloshn* i dag högsta grad levande, medan det i mer sekulära sammanhang för en allt mer tynande tillvaro. Det mesta som skrivits på jiddisch har inte mer än 150 år på nacken. Idag skrivs det lite litteratur på jiddisch, i all synnerhet en världslig sådan och då främst poesi.

Det mesta som finns i översättning är skrivet för många år sedan och skildrar företeelser som för en nutida icke-religiös läsare ter sig främmande.

Bashevis Singer brukar räknas till de moderna jiddisch-författarna. Han är till synes enkel i sitt sätt att skriva, men är snarare svår att läsa på jiddisch. Hans språk är fullt av hänsyftningar till det fromma judiska livet. När man läser hans texter i original och jämför dem med olika översättningar, ser man att mycket är borttaget, ändrat eller förenklat för att tillfredsställa den nutida läsaren. Singer lär ha böjt sig för förläggarens krav av nödtvång; han var beroende av inkomsten från böckerna.

Men, frågan om förståelse av jiddischlitteratur är mer komplicerad än så. Det som var helt klart och begripligt för den dåtida läsaren vad gäller referenser till religion, seder och bruk, folklöre eller vidskepelse kan vara helt obegripligt för dagens läsare. Han eller hon har helt enkelt inte tillgång till det vi kan kalla för det judiska biblioteket. Tre exempel från skildringar av livet i en shtetl:

“Man håller ut vatten hos Shloime”. Jaså, kan man väl tänka, det gjorde man. Men för den som bodde där och då var det självklart att ett sådant yttrande innebar att någon i Shloimes hushåll just hade dött. Alla visste att dödsängeln, Malech hamoves, hade kommit till Shloimes hus, stuckit sin kniv i näsborren på den döende och på så sätt låtit själen lämna kroppen. Därefter hade han sköljt av kniven i vattnet, som fanns där hemma. Detta vatten måste man hålla ut. Det var för övrigt en bristvara, eftersom få hus i de små, judiska städerna hade egen brunn.

Det andra exemplet är från J L Peretz novell “Dos fartech”, “Förklädet”. Vändpunkten och katastrofen i berättelsen, som handlar om en judisk dotter, som förälskar sig i en ukrainsk pojke, kommer då hon går ut på gatan utan förkläde. En nutida läsare kan inte förstå laddningen och symbolvärdet av att en judinna måste vara klädd i sitt förkläde i det offentliga rummet. Endast då är hon *a tsniesdike froi*, en kysk och ärbär, judisk kvinna. Lämna hon detta plagg hemma, är hon skamlös och överger också samtidigt sin judiska tillhörighet.

I en novell av Sholem Aleichem beskrivs en shtetl som så liten, att “ingen jude hälsade någon annan med ‘sholem aleichem’”. Var man så oartig att man inte hälsade på varandra? Nej, dåtidens läsare visste förstås, att författaren menade, att eftersom hälsningsfrasen ‘sholem aleichem’ bara användes, när man inte träffat varandra en längre tid, illustrerade detta stadens litenhet och intima karaktär.

Slutsatsen är att skenbart enkla konstateranden kan rymma något helt annat och mycket djupare. Men, hur ska dagens läsare göra för att bättre förstå och njuta av en text på jiddisch eller i översättning, som behandlar ashkenasisk miljö från förr? Läs med öppenhet och nyfikenhet, studera fotnoter och förklaringar. Lära mer!

אַ מצבה אין טשערנאָוויץ

דאָ ליגט אונדזער מאַמע און אונדזער פֿרייד
דאָ ליגט באַגראָבן די ליבע אַליין
טרויעריק איז איר לעבן אַוועק
אַבער איר האָרץ איז שיין געווען
אַנדערע פֿון שפּעטע שפּעטע יאָר
גיי ניט אָן אַ בלוס דעם קבֿר פֿאַרביי
זאָל מיט יעדן זומער אויף דער וועלט
אויפֿבלען איר אַנדענק אויף דאָס נײַ.

Äntligen hittade jag den! Långt borta i en avlägsen hörna på den enorma begravningsplatsen i Bukovinas huvudstad Czernowitz fann jag den till slut bland gräs och sly, gravstenen över Itzik Mangers mor Chava. Hon tillägnas en dikt på jiddisch (!) av sonen Itzik med brodern Notes och systemen Scheindls namn längst ner på stenen:

*Här ligger vår mor och vår glädje, här ligger själva kärleken begravnen, sorgligt svann hennes liv, men hennes hjärta var fyllt av skönhet
Ni från kommande tider, gå inte förbi graven utan en blomma, må minnet av henne åter blomstra varje sommar i världen ...*

Det är mer än 70 år sedan stenen över Chava Manger restes, och det känns märkligt, att nu, en dallrande het sommardag 2012, stå framför denna ovanliga gravsten och läsa dessa enkla men vackra ord, skrivna av en av jiddischspråkets största poeter. Men, det är också en sons hyllning till en älskad mor och känns mycket personlig och nära. Den store Itzik Manger blir plötsligt mänsklig och nåbar.